

KLİNİK ARAŞTIRMA NASIL PLANLANIR? GEREKSİNİMLER NELERDİR?

Kaan Kavaklı

Ege Üniversitesi Çocuk Hst Hematoloji

ANLATIM PLANI

- Bilimsel sorunun sorulması ve Hipotez oluşturulması
- Çalışmanın tasarımı
- BGO formunun hazırlanması
- Çalışma bütçesinin bulunması için çabalar
- Etik Kurulu onayının alınması
- (Gerekliyse) Sağlık Bakanlığı izninin alınması
- (Gerekliyse) Kurum izninin alınması

Klinik Araştırma nedir?

- Bir klinik durumda uygulanan girişimin etkisini ve değerini, kontrol grubu ile karşılaştırmak amacıyla yapılan prospektif çalışmaya KLİNİK ARAŞTIRMA adı verilir.
- ***Friedman LM, Furberg CD, DeMets DL: Fundamentals of Clinical Trials (2nd edition). St. Louis, Mosby 1985.***

KLİNİK ARAŞTIRMA NASIL PLANLANIR?

- Öncelikle; gözlemler ve bilgi birikiminden sonra;
- “**Bilimsel sorunun**” **sorulması** ile başlanır.
- “**Serum IL-6 düzeyi ile sepsis ilişkisi**”
- Sorunun formülize edilmesi yani **HİPOTEZ’e dönüşmesi** gerekir. Yani **AMAÇ** belirlenmelidir.
- “**IL-6 düzeyi sepsiste prognozu tayin eden faktör müdür? Sepsis’ten kurtulularda IL-6 düşük beklenir.**”
- Daha sonra ise çalışmaya başlanarak hipotez test edilir. Veriler toplanır ve analiz edilir.

Sonlanım noktası (end-point)

- Çalışmanın amacından farklı bir kavram
- Amacı ne olursa olsun; hedeflenen sonlanım noktası belirlenmelidir.
- Örnekler:
- Sepsisli yoğun bakım hastalarında 10. gün ve 3. aydaki hayatta kalma durumu
- Yeni geliştirilen rFVIII ilacı ile inhibitör gelişmesi

ARAŞTIRMA ÇEŐİTLERİ

A- TANIMLAYICI ARAŞTIRMALAR

- a. Olgu sunumları / Olgu serileri
- b. Sürveyans alıŐmaları

- * Gözlenen olay olduğu gibi kaydedilir. Müdahale yoktur.
- * İncelenen faktörler kontrol dışındadır.
- * Gözlenen olay aynı koŐullarda tekrarlanamaz.
- * Neden-sonuç ilişkisi kesin olarak saptanamayabilir.
- * Neden”den çok “iliŐki” saptanır.

B- ANALİTİK ARAŞTIRMALAR (ölçün, hesaplayın; bildirin)

- * Çalışma süresince bir tasarım söz konusudur.
- * İncelenen faktörler kontrol altındadır.
- * ÇalıŐmayı her zaman tekrarlamak olanaklıdır.
- * İncelenen faktörler dışındaki faktörler sabit tutulabilir.
- * Neden-sonuç ilişkisi kesin olarak saptanabilir.

ANALİTİK ARAŞTIRMALAR

- **A. Gözlemsel**

- **Kesitsel**

*Bir hasta grubunda sınırlı bir sürede ölçüm yaparak veri elde etmek
(Örneğin diyabetli hastalardaki IL-13 düzeylerinin tek bir seferde ölçülmesi)*

- **Olgu-kontrol**

- **Kohort**

- **B. Girişimsel (Müdahaleli) Klinik araştırma**

GÖZLEMSEL ÇALIŞMALAR

OLGU-KONTROL ÇALIŞMASI

- Sigara içmek / Akciğer Kanseri
- **Olgu:** Sigara (+)
- **Kanser Gelişenler**
- **Kontrol:** Sigara (+)
- **Sağlıklı bireyler**

KOHORT ÇALIŞMASI

Uzun süreli, longitudinal çalışmalar

- 2000-2010 yılları arasında 500 kişilik gönüllü grubu takibe alınıyor.
- **Risk:** sigara içmek
- **Hastalık:** Akciğer Kanseri
- Sigara (+) / Kanser (+) grup
- Sigara (-) / Kanser (+) grup

Gözlemsel / Girişimsel farkları

*

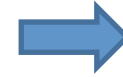
GÖZLEMSEL ÇALIŞMA

GİRİŞİMSEL ÇALIŞMA

MARUZ KALMA
(sigara)

HASTALIK
(Akciğer
Kanseri)

SONUÇ

ARAŐTIRMADA ZAMANLAMA

- **Retrospektif** (geriye dönük)
- **Prospektif** (ileriye yönelik)
- Çalışmanın ileriye ya da geriye dönük yapılması “tasarım” değildir.

GİRİŞİMSEL = Müdahaleli çalışmalar

- Çalışma grubunun doğal ve gözlemsel halde bırakılmayıp farklı tedavi gruplarına ayrılması veya bir grubun tedavisiz izlenmesi
- Hayatın akışına müdahale edilerek çalışma grubundaki hastaların farklı ilaçları alarak izlenmesi

Çalışma Metodları

- 1- Gönüllü sayısı
- 2- Çalışmaya alınma ve dışlama kriterleri
- 3- Kontrol grubu seçimi
- 4- Randomizasyon
- 5- Körleme yöntemleri
- 6- Plasebo kullanımı
- 7- Uygulanacak tedavi yöntemleri
- 8- İstatistiksel yöntemler

Alınması gereken Gönüllü Sayısı

- Çalışma sonucunda bilimsel veri elde edilebilecek sayıda kişide çalışma yapılması gerekir.
- Gereğinden fazla hasta alınması hem çalışma süresini hem de maliyetini arttırır. Etik sorun da yaratır.
- Temel istatistikî kavramlardan yararlanarak **“gerek en az hasta sayısı”** belirlenir.
- Hazır bilgisayar programları yardımcı olabilir.

Çalışmaya alma ve dışlama kriterleri

- Çalışmaya özgü hasta grupları dahil edilir.
- Hastalık tanısı için önceden belirlenen kriterlere tüm hasta gönüllülerin uyması gerekir.
- Hastalığın şiddeti, süresi, diğer tedavilere yanıtızsızlık durumu belirlenmelidir.
- Ayaktan hasta / Yatan hasta ayırımları önemlidir.
- Mümkünse çocuk, gebe, ağır hastalar dışarıda bırakılır.
- Sadece çocuk ve gebeye özgü çalışmalarda bu gruplar çalışmaya alınır.
- Çalışma ilacı ile ilgili ilaç etkileşimleri varsa bu ilaçları kullanan hastalar dışlanır.
- Çalışma her 2 cinste yapılacaksa eşit sayıda alınmalıdır.

KISITLI GRUPLARDA ÇALIŞMA

- **ÇOCUKLARDA**
- **MENTAL RETARDE**
- **MAHKUMLARDA**
- **GEBELERDE ...**
- **«Bilimsel araştırma yapılamaz»** görüşü doğru değildir...Ancak;
- Gerçekten bu grubu ilgilendiren ve yalnızca bu grupta yapılabilecek çalışmaların yapılması mümkündür (örneğin bebeklerde aşular, gestasyonel diyabet çalışmaları...)

ÇOCUKLARA ÖZGÜ ÇALIŞMALAR

- Çocuklarda yapılması planlanan bir çalışmada öncelikle;
- Söz konusu araştırma öncelikle erişkinlerde yapılmış mı?
- Yapılmış bile olsa çocuklarda yapılması gerçekten fayda sağlayacak mı?
- Çocuğun anne-babasından usulüne uygun izin alınmış mı?
“CONSENT” “onay formu”
- Kendisinin rızası sorulmuş mu? “ASSENT” “OLUR FORMU”:
9-18 yaş arası çocuklar ve gençlerde
- Hatta çocuk anlayabilecek kapasitedeyse: ilkokuldan yani 6 yaşından itibaren...
- ETİK KURULDA ÇOCUK HEKİMİ olmalı veya dosya çocuk hekimi tarafından da onaylanmalı...

13 Nisan 2013 tarihli son yönetmeliğe göre Etik Kurul değerlendirme süreci

- **TÜM İLAÇ ARAŞTIRMALARI, Tıbbi Cihaz Çalışmaları ve Kozmetik&Bitkisel ürünlerle yapılan klinik çalışmalarda Etik Kurul onayı sonrası Sağlık Bakanlığı izni gerekiyor.**
- **Yönetmeliğin tabi olduğu “İLAÇ DIŞI ARAŞTIRMALAR”** tanımlandı (madde: 4-R);
- **1- Kök hücre araştırmaları**
- **2- Yeni Cerrahi metot çalışmaları**
- **3- Doku ve Organ Nakli çalışmaları**

*Diğer ilaç dışı çalışmalarda Etik Kurul onayı yeterlidir.

Girişimsel Olmayan Klinik Çalışmalar

- Tüm **gözlemsel araştırmalar (hekim müdahalesi olmayan)**
- Anket çalışmaları / Gıda katkı maddeleriyle diyet çlş.
- Dosya ve görüntü kayıtlarıyla **retrospektif arşiv taraması**
- **Kan, idrar, doku ve radyolojik görüntü gibi biyokimya, mikrobiyoloji, patoloji materyelleriyle veya rutin muayene tetkik ve tedavi işlemleri sırasında elde edilmiş materyellerle yapılacak çalışmalar**
- Hücre ve doku kültürü çalışmaları
- **Genetik materyal çalışmaları** (gen tedavisi hariç)
- Hemşirelik çalışmaları
- Egzersiz çalışmaları /Diyet çalışmaları/Antropometrik çlş.

Etik Kurul Başvurusu

- **ETİK KURUL İNCELEME SÜRELERİ;**
- Sadece TEK ETİK KURUL incelemesi yeterlidir.
- Biyoeşdeğerlik Etik Kurulu için **7 GÜN**
- Klinik Araştırmalar Etik Kurulu için **15 GÜN**
- Sağlık Bakanlığı için **30 GÜN** olarak
- Araştırmacı kurumundaki veya kurumu dışında **istediği Etik Kurula** başvurabilecek.

Etik Kurulun Temel Görevi

- Bilimsel araştırmalara katılan
- sağlıklı veya hasta “gönüllülerin”;
- HAKLARINI
- GÜVENLİĞİNİ
- SAĞLIĞINI
- ESENLİĞİNİ
- Korumak ve garanti altına almaktır.
- **ETİK KURULLAR TIP KAMUOYUNUN VİCDANIDIR.**

Etik Kurulların Sorumluluğu

- Araştırmacı ve destekleyiciden bağımsız olarak incelemeler yapmak suretiyle;
- alışmaları daha başlamadan denetleyerek
- İnsan onuruna aykırı ve insan sağlığına risk getirebilecek çalışmaların önlenmesi
- Hasta hakları ve güvenliğinin sağlanması
- Bilimsel yeterliliği olan çalışmalara izin verilmesi
- (Bilimsel olmayan Etik de olamaz...)

Helsinki Bildirgesi; BİREY'İN SAĞLIĞI

HER ZAMAN BİLİM VE TOPLUM ÇIKARLARINDAN ÜSTÜN OLMALIDIR.

- **“Bağımsız” Etik Kurulların gerekliliği**
- **Konusunda «uzman» olan hekimler yapmalı**
- **«Gönüllüler» aydınlatılıp, yazılı onayları alınmalı**
- **«Bilimsel geçerliliği» olan protokoller hazırlanmalı**
- **Çocuklar ve özörlöölere ayrı bir özen gösterilmeli**

Etik Kurul hem etik hem de bilimsel yeterlilik açısından dosyanızı inceler

- BİLİMSEL OLMAYAN ARAŞTIRMA PROTOKOLUNUN ETİK OLMASI MÜMKÜN DEĞİLDİR.
- Etik Kurul gerektiğinde bilirkişi veya danışman aracılığı ile “bilimsel yönden” değerlendirme yapar.
- Bilimsel olup da etik olmayan çalışmalara dikkat (randomize plasebo kontrollü çlş)

Klinik Araştırmalarda Sigorta

- **Yönetmelik kapsamındaki klinik çalışmalarda sigorta zorunludur.**
- Faz 1 / 2 / 3 alışmalarda
- Biyodeşdeğerlik / Biyoyararlanım veya Biyobenzer ürün çalışmalarında
- Geleneksel yolla kullanılmayan bitkisel ürün çalışmalarında
- Kök hücre / Organ Nakli / Yeni Cerrahi metod çalışmalarında
- **İSTİSNALAR (SİGORTA'NIN GEREKLİ OLMADIĞI ÇALIŞMALAR)**
- Girişimsel olmayan tüm çalışmalarda
- Gözlemsel araştırmalarda
- Gözlemsel ilaç araştırmalarında
- Faz-4 ilaç araştırmalarında
- CE- belgeli ve kılavuzundaki gibi kullanılan Tıbbi Cihaz araştırmaları
- «Geleneksel» bitkisel ürün çalışmalarında
- **ÇOCUK ÇALIŐMALARINA ÖZGÜ NOKTA:**
- Çalışma bitiminden sonraki 5 yılı da kapsaması zorunludur.

Kontrol grubu

- Kontrol grubu deneysel gözlemlerin değerlendirildiği / karşılaştırıldığı standarttır.
- Çoğu klinik çalışmada hastaların bir grubu **deneysel ilaç ya da tedavi** alırken, kontrol grubu o hastalık için **standart tedaviyi** ya da **plasebo** alır.
- Genelde **Plasebo** kullanılması tavsiye edilir.
- Ancak plasebo uygulaması etik olmayan durumlarda kullanılmamalıdır. Bu durumda hasta grubu yeni denenen ürünü alırken kontrol grubuna **mevcut standart tedavi** şekli verilir.

Araştıracının yan tutması (bias) nasıl engellenebilir?

- Hasta seçiminde yanlılığın önlenmesi – **RANDOMİZASYON**
- İlaç etkisinin önceden varsayılmasını önleme – **PLASEBO KULLANIMI**
- İlaç etkisinin önceden varsayılmasını önleme – **KÖRLEME (MASKELEME)**

Randomizasyon

- Araştırıcının taraf tutmasının (Bias) engellenmesi için hastalar **rastgele** alınmalıdır.
- RANDOMİZASYON HER ZAMAN GEREKMEZ;
- Yeni ve denenmemiş tedaviler
- Standart tedavinin nispeten etkisiz olduğu erken faz alışmaları
- Gerçekten dramatik yanıt beklenen tedaviler

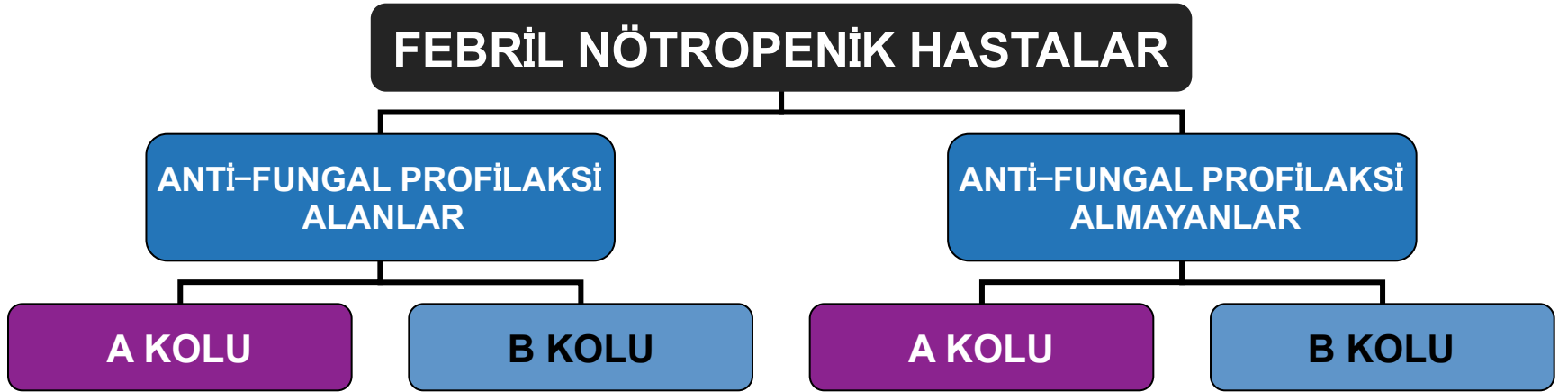
Körleme (Maskeleye)

- Kör ya da maskelenmiş çalışmada, çalışmaya katılan denekler;
  - * **Çalışma ilacı alıp almadıklarını**
  - * **Kontrol grubunda olup olmadıklarını bilemezler.**
- **Açık çalışma (open label)** *Çalışmada kullanılan ilaçlar denek, araştırmacı ve değerlendiren tarafından bilinir.*
- **Tek kör (Single-blind)** *Araştırmacı ya da hasta ilaçları bilir.*
- **Çift kör (Double-blind)** *Hem hastanın hem de çalışmacıların hangi hastanın tedavi grubunda, hangi hastanın kontrol grubunda olup olmadığını bilmedikleri çalışmadır.*
- **Çift maskeli (Double-dummy)** *Eğer çalışma ilaçları renk ya da başka özellikleri nedeni ile aynı şekilde verilemiyorsa yani tanınma riski varsa çift plasebo ile verilir.*
- **Üçlü kör (Triple-blind)** *Araştırmacı, hasta ve verileri değerlendiren ilaçları bilmez.*

Plasebo

- PLASEBO tedavi edici etkisi olmayan, inaktif hap, sıvı veya tozdur.
- Klinik araştırmalarda **deneysel tedaviler genellikle plasebo ile karşılaştırılır** yani bir grup hasta plasebo alır. Ancak eğer karşılaştırılabilecek etkin bir tedavi var ise plasebo verilemez.
- Plasebo verilen hastada, çalışma ilacından beklenen etkinin gözlenmesine “**PLASEBO ETKİSİ**” denir.
- Etkin olmayan bir maddenin etkisiz olması gerekirken olumsuz etki göstermesine “**NOSEBO ETKİSİ**” denir.

TABAKALANDIRMA (STRAFİKASYON)

Farklı katmanlar: Cinsiyet (2), Yaş (4), Hastalık evresi (3) = 24 tabaka

Tedavi planlaması

Tek kollu çalışma *(tüm hastalar aynı ilacı alır)*

Paralel çalışma *(hastalar 2 ayrı ilacı kullanırlar)*

Çapraz (crossover) çalışma

(2 farklı ilacı kullanan hastalar belli bir süre sonra ilaçları değiştirerek kullanmaya başlarlar. Kronik hastalıklarda mümkün. Hasta kendi kendisinin kontrolü olur. 2 ilaç arasında arınma dönemi bırakılması gerekir.)

Sağkalım çalışması

(Çalışma, ölüm ya da relaps gibi tanımlanmış bir olaya kadar devam eder)

Kanıtı dayalı tıp açısından Bilimsel Araştırmalar

Randomize kontrollü çift kör alışmalar

Randomize kontrollü alışmalar

Kohort alışmalar

Olgu-kontrol alışmaları

Olgu serileri

Olgu sunuları

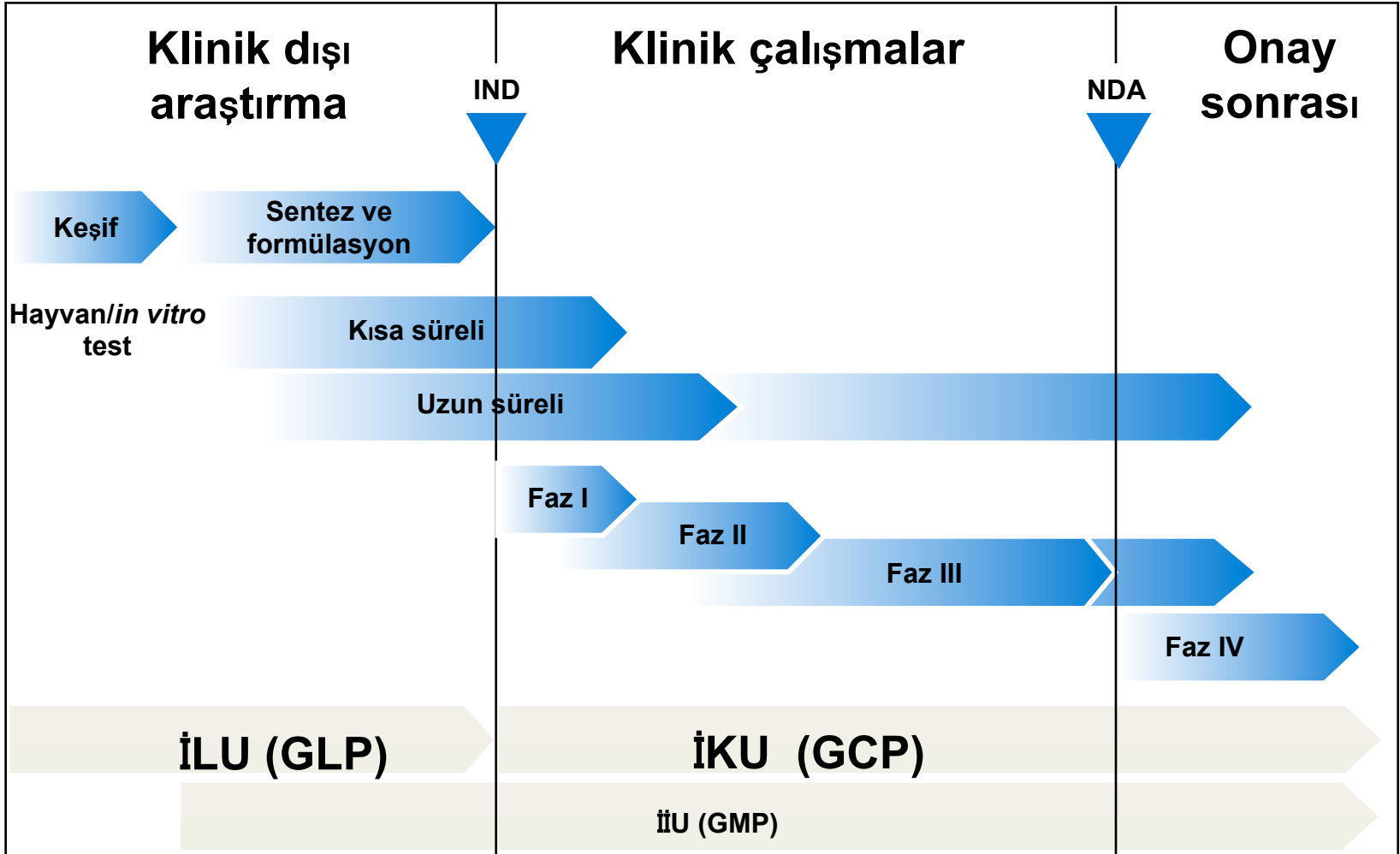
Fikirler, düşünceler, editoryaller

Hayvan Araştırmaları

İnvitro Araştırmalar

İlaç geliştirme süreci

Bir İlacın Geliştirilme Aşamaları

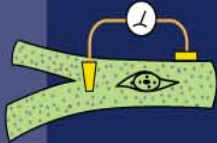
10.000 madde

Doku homejenatı

Klinik öncesi test

vücut fonksiyonları üzerine etkiler, etki mekanizması, toksisite

Hücreler

İzole organlar

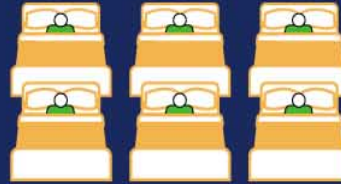
Hayvanlar

10 madde

FAZ 3 Hasta grupları:
standart tedaviyle karşılaştırma

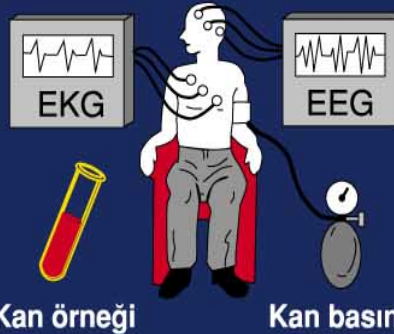
1 madde

FAZ 2 Seçilmiş hastalar:
hastalık üzerindeki etkiler; emniyet, etkinlik, doz, farmakokinetik

FAZ 1 Sağlıklı bireyler:
vücut fonksiyonları üzerine etkiler, doz tanımı, farmakokinetik

Kan örneği

Kan basıncı

ONAY

KLİNİK ÇALIŞMA

FAZ 4

Genel kullanım
Uzun dönem yarar-risk değerlendirmeleri

Klinik Faz Çalışmaları

- **Faz-I** **KLİNİK FARMAKOLOJİK** ÇALIŞMA
- **Faz-II** **ERKEN FAZ TEDAVİ** ÇALIŞMASI
- **Faz-III** **ANA FAZ TEDAVİ** ÇALIŞMASI
- **Faz-IV** **RUHSAT SONRASI** ÇALIŞMASI

KLİNİK FAZ ÇALIŞMALARI

Çalışma fazı	Amaç	Gönüllü popülasyonu	Gönüllü sayısı	Ortalama süre (yıllar)
Faz I	İnsanda ilk kez	Sağlıklı gönüllüler	50–100	1
Faz II	Kavram kanıtı Doz–yanıt	Hastalar	100–300	1-2
Faz III	Etkinlik- Emniyet	Hedef hasta popülasyonu	1,000–5,000	3-4
Faz IV	Onay sonrası	Hastalar	Değişken	Değişken

Faz-I alışmalar

- Emniyeti değerlendirmek ilk plandadır.
  - “Maksimal tolere edilebilir dozu” belirlemek
  - İlk Farmakokinetik zellikleri belirlemek
  - Biyolojik etkileri belirlemek
-
- Az sayıda sağlıklı gönüllü (Onkoloji ve hematoloji ilalarında doğrudan hasta gruptan başlanır)
  - Gönüllü için yarar olmayışına dikkat

Faz-II alışmalar

- **Hastalardaki** emniyetini değerlendirmek
- İlaçla iyileştirilebilen hastalık, sendrom ve semptomları belirlemek
- **Etkin ve emniyetli uygun klinik dozları, dozlama sıklığını ve doz aralıklarını** saptamak
- Çok deneyimli araştışıcılar yapmalıdır.
- Az sayıda seçilmiş hasta (dahil etme ve etmeme kriterlerinin kesin sınırları)
- Açık alışma, Homojen hasta grubu, Yatan ve ayaktan hastaları karşılaştırabilecek düzenleme
- Çok merkezlidir.
- Doz arttırımı hasta yakından gözlenerek artan dozlarda yapılır.

Faz-III alışmalar

- Hedef hasta popölasyonunda terapötik etkinliği gösterme
- İlacın kullanımının emniyetini belirleme
- Aynı endikasyon için mevcut tedavi (ilaçlar) ile etkinlik ve emniyet yönünden karşılaştırma
- Fazla sayıda hasta (binler)
- Çok merkezli-çok uluslu çalışma
- Kontrollü çalışmalar
- Etkinlik ve emniyet verilerinin güvenilirliğini sağlayıcı yöntemler (randomizasyon ve körleme işlemleri)
- Kompleks çalışma yönetimi
- Farklı hasta kaynaklarının kombine kullanımı

Faz-IV alışmalar

- İlaç onay aldıktan sonra yapılır.
- Rutin kullanımda ve uzun süreçte etkinlik, emniyet ve yarar/risk oranını değerlendirmek, yerleşik diğer tedavi ve yöntemlerle karşılaştırarak ilaç hakkında daha fazla bilgi elde etmek
- Terapötik alışmalar (rutin kullanım ve diğer)
- Gözlemsel alışmalar
- **“Translational” alışmalar**
- Maliyet – etkinlik değerlendirmeleri

ÇALIŞMANIN OLUR FORMU HAZIRLIĞI

- **Klinik araştırmalarda Etik Kurulun inceleyip onay vereceği en temel dökümanlardan biridir.**
- Etik Kurul hastalara okunup, imzalatılacak olan “final metnini” denetler gerektiğinde düzenlemeler yapabilir.
- **Araştırıcı etik onay sonrası çalışmaya başlamadan önce mutlaka hastadan yazılı onay almış olmalıdır.**

BGO – Gerekli noktalar (I)

- **Araştırmanın başlığı ve amacı**
- Söz konusu aktivitenin “araştırma” olduğu
- **Yeni bir ilaç denenecekse olası yan etkileri**
- Evvelce saptanan yan etkileri
- **Alternatif tedavi seçenekleri**
- Alınan güvenlik önlemleri
- Araştırmadan sorumlu olan **hekime 24 saat ulaşabilme imkanı** (santrala değil !)

BGO – Gerekli noktalar (II)

- Kimliğinin gizli tutulacağı ve bu konuda sağlanacak olan özen gösterileceği vurgulanmalı
- Yurt dışına biyolojik örnek yollanacaksa bilgi verilmeli
- Katılan gönüllü sayısı bildirilmelidir.
- **«Vatandaşın anlayabileceği uygun bir dille» kaleme alınmış olmalıdır**
- **(ARTIK YENİ ETİK KURULLARDA VATANDAŐ TEMSİLCİSİ BU AÇIDAN OKUYOR...)**
- **Ege Etik Kurulunda revizyon oranı: % 85**